

Nr 141.

Av herr **Olsson, Olof**, om anslag till professor Otto Nordenskjöld för tackande av förluster å ett arbete om den svenska sydpolarexpeditionens vetenskapliga resultat.

Efter att i 2 $\frac{1}{4}$ år ha varit borta från hemlandet återkom i januari 1904 till Sverige den av dåvarande docenten Otto Nordenskjöld ledda svenska sydpolarexpeditionen. Denna, som uteslutande bekostats av enskilda medel och som bl. a. omfattade 8 vetenskapsmän, utgjorde ett led i ett stort anlagt internationellt samarbete för utforskande av sydpolens dittills nästan okända världsdela, ett samarbete, som bestod däri, att tre expeditioner, förutom den svenska en engelsk och en tysk, gingo ut för att från tre olika sidor tränga fram för att undersöka detta land och samtidigt utföra observationer efter en gemensamt avtalad plan. Sverige hade tagit på sin del de stora landområdena söder om Sydamerika och Atlantiska oceanen, där dittills aldrig någon människa gjort annat än tillfälliga landningar, men där nu denna expedition tillbragt ungefär 20 månader. Företaget mötte växlande öden och stora svårigheter, framträdande särskilt vid den tid, då dess fartyg förolyckats och deltagarna måste livnära sig nästan uteslutande på vad en sparsam jakt inbragte. Trots detta kunde de unga expeditionsdeltagarna till fullo genomföra sitt program, och även nu, sedan under de gångna åren flera andra lyckade expeditioner återvänt från sydpolsområdet, intager denna forskningsfärd genom sina vunna resultat en hedrande ställning. Den hade kartlagt dittills okända kuststräckor; dess delvis oväntade meteorologiska resultat ha fått en allmän betydelse för klimatologien, dess zoologiska och botaniska samlingar utgöra, trots vad som gick förlorat vid fartygets undergång, underlaget för en inte ringa del av vad vi nu veta om sydpolstrakterna, och när det gäller vår kännedom om den geologiska utvecklingshistorien under de senare tidsskedena inom hela den stora del av jordklotet, som ligger söder om 55:te breddgraden, bildar denna svenska expedition än i dag den enda källan. Även praktisk betydelse har expeditionen haft: på dess erfarenheter byggde från början den stora valfångstindustri, som huvudsakligen med norska fartyg bedrivs i de sydliga haven och som närmast torde föranlett England att med sitt imperium införliva dessa delar av sydpolskontinenten.

Dels därför att det ansågs mycket svårt att pressa in den tryckta redogörelsen för hela detta stora material i någon existerande svensk vetenskaplig

publikationsserie, men också för att i någon mån vinna likformighet med de tyska och engelska systerexpeditionerna, vilkas resultat utgavos i särskilda arbeten, beviljade riksdagen efter proposition av Kungl. Maj:t och på underdånig ansökan av expeditionsledaren i maj 1904 till bearbetning och tryckning av sydpolarexpeditionens "viktigaste resultat" ett belopp av 55,000 kronor, fördelade på fem år, 1904—1908, varvid dock som villkor uppställdes, att expeditionens samtliga samlingar skulle som gåva överlämnas till svenska staten.

Utöver själva anslaget beräknade man att genom försäljning av arbetet samt räntor omkring 15,000 kronor skulle inflyta, och för bearbetnings- och tryckningsändamål skulle alltså tillsammans 70,000 kronor vara tillgängliga. Att emellertid även detta belopp efter dåvarande prisläge var otillräckligt stod redan från början klart, och arbetets genomförande måste därför bero på, huru man tolkade riksdagens medgivande, att det beviljade anslaget skulle användas för tryckningen av expeditionens "viktigaste resultat". Det är naturligtvis svårt att bestämma, vad härmed skulle menas: nödvändigt ansågs det i varje fall vara, att i publikationen skulle ingå bearbetningen av hela det material av observationer, som utförts efter avtal med de engelska och tyska expeditionerna, och därefter ansågs i första hand bära inflyta dels avhandlingar, utarbetade av expeditionsdeltagarna själva, dels i första hand beskrivningen av material från det egentliga sydpolarområdet. Att på förhand noga beräkna omfattningen av detta material var inte lätt möjligt, men man trodde sig kunna begränsa detsamma till omkring 3,000 trycksidor jämte 500 tavlor och kartor. Till en sådan publikation borde medlen efter dåvarande prisläge ungefär kunna räcka, men någon marginal för oförutsedda utgifter fanns inte, utan måste man i sådant fall lita till bidrag av enskilda givare.

Att denna ekonomiska plan sedan ej visat sig fullt hållbar beror dock mindre på felaktiga beräkningar utan på alldeles oförutsebara omständigheter. En viss rubbning i planen, vilken dock till att börja med inte tycktes ha någon större betydelse, inträffade, när det här, liksom det tyvärr ofta händer med dylika publikationer, visade sig, att bearbetningen av materialet krävde betydligt mera tid, än man från början antagit. Medan det hela efter beräkning borde varit i huvudsak färdigt under år 1908, hade man först 1911 nått så långt, att den avgjort större delen förelåg i tryck, varjämte några särskilt viktiga avhandlingar voro under förberedelse. Vid början av år 1915, efter krigets utbrott, hade man tryckt omkring 3,600 sidor med cirka 400 tavlor, d. v. s. omfattningen var ungefär den, som från början beräknats för hela arbetet, med ett litet överskott för texten och en motsvarande besparing för bilderna. Samtliga utgifter, inberäknat ett mindre belopp för utbetalda räntor, uppgingo vid denna tid till något över 75,000 kronor, medan inkomsterna, inberäknat försäljning samt ännu ej uppbygget statsanslag jämte

därå löpande räntor, uppgingo vid denna tid till något över 69,000 kronor, vartill dock kommo ytterligare 6,000 kronor, som influtit som gåvor från enskilda mecenater. Någon brist förelåg alltså inte då. Men dessutom fanns såsom tillgång fortfarande en god del av upplagan osåld kvar, och någon anledning att vid denna tid omedelbart avbryta arbetets utgivande förelåg inte. Mot ett sådant avbrott talade särskilt den omständigheten, att ännu några få arbeten förelågo opublicerade, vilka ovillkorligen måste räknas till expeditionens "viktigaste", särskilt dess kartor samt det i samförstånd med övriga samtidiga expeditioner utarbetade jordmagnetiska iakttagelsematerialet. Villkoret för att få den ännu inestående delen av statsanslaget utbetald var sålunda inte uppfyllt, och en hänvändelse till statsmakterna med begäran att få avbryta utgivandet skulle under alla förhållanden varit erforderlig. Men just 1914 hade svenska riksdagen till en ny sydpolarexpedition i särskilt samarbete med England beviljat 135,000 kronor, och det kan väl betvivlas, om det varit Sverige fullt värdigt att under de förhållanden, som då förelågo, i ofullbordad skick avbryta tryckningen av ett arbete, vars utgivande till en del motiverats med önskvärdheten att vinna likformighet med de samverkande engelska och tyska expeditionerna, detta så mycket mindre, som det som nämnts *då* inte föreföll ekonomiskt nödvändigt. Men man beslöt å andra sidan, att hädanefter endast det absolut nödvändiga skulle medtagas i arbetet, och i själva verket ha efter 1914 och intill år 1921, då det hela avslutades, i detta blott tryckts något över 400 sidor. Visserligen har materialet av kartor och bilder i dessa avhandlingar varit rätt stort, men det kan inte betvivlas, att det under vanliga förhållanden skulle varit fullt möjligt täcka dessa utgifter med inkomsterna från arbetets försäljning jämte de bidrag av enskilda, som även nu i viss mån ingingo.

Att likväl utvecklingen efter denna tid, trots sålunda visad försiktighet vid arbetets utgivande, till sist ledde till en katastrof för verkets ekonomi, beror på kriget och den efterföljande depressionsperioden. Två omständigheter äro därvid avgörande: *dels* de oerhört stegrade tryckningskostnaderna, som under de år, det här särskilt kom att gälla, kristidsåren 1918—1920, ofta kunde stiga våldsamt t. o. m. under den tid tryckningen av ett redan påbörjat arbete pågick, och *dels* det för en tid nästan fullständiga avbrott i möjligheterna att försälja arbetet, som kriget vållade och som den följande depressionstiden inte i någon större mån kunnat häva. Genom dessa på förhand oberäknade och oberäknliga omständigheter ha bearbetningen och utgivningen av expeditionens vetenskapliga resultat dragit med sig en skuld på kronor 13,917:79 — alldeles fränsett de räntebelopp, som företaget dessutom haft att betala.

Det kan möjligen sägas, att arbetet fått en något större omfattning än den från början beräknade. Men om så skulle vara, må en utvidgning dock anses förlätlig vid ett arbete av denna karaktär. Att utgivandet skulle ha

fördyrats genom några onödiga kostnader kan inte påstås, och förutom smärre översättningsbidrag ha exempelvis författarna aldrig fått några honorar. Det är ju eljest en beklaglig företeelse, att så mycket värdefullt expeditiionsmaterial av iakttagelser och samlingar från andra svenska forskningsfärder aldrig blivit ordentligt bearbetat, och man må ej förtänka utgivarna, om de i detta fall, när materialets värde allt mera framträtt under arbetets gång, gjort allt för att åtminstone dessa viktigare delar av materialet skulle bliva utgivna i en fullständig och värdig form. Dylika extrautgifter täcktes emellertid före krigsutbrottet genom särskilda gåvor av enskilda givare, som överlämnat sammanlagt 7,700 kronor, och hade inte kriget eller rättare sagt depressionstiden kommit emellan, skulle säkert också återstående utgifter av detta slag blivit täckta på samma sätt. Att det verkligen inte är något lyxarbete, som utgivits, framgår lätt vid jämförelse med t. ex. motsvarande arbete från den tyska expeditionen, vars samlingar ingalunda voro mera värdefulla än de svenska, men vars för övrigt ännu ej fullt avslutade publikation är mer än fyrdubbelt större och mycket dyrbart utstyrd. Men å andra sidan är även det svenska arbetet med sina sex band, omfattande 50 monografier, drygt 4,000 sidor och ett mycket stort antal tavlor och bilder, ett ståtligt minnesmärke över de svenska statsmakternas intresse för en vetenskaplig expedition, som, om inte genom mängden så dock genom värdet av de samlingar och iakttagelser den gjort, blivit en av de viktigaste insatserna i den svenska polarforskningen och överhuvud i svensk geografisk forskning.

Men detta resultat har vad det tryckta arbetet beträffar endast nåtts genom ett överskridande av anslaget. Upprepade försök, som av utgivarna gjorts att på enskild väg som gåvor anskaffa medel, ha på grund av den ännu rådande depressionen misslyckats. Hela beloppet har därför tills vidare förskotterats av Generalstabens litografiska anstalt, men den som i sista hand är ansvarig för detsamma är expeditiionsledaren professor Otto Norden skjöld. Denne har emellertid redan tidigare för genomförande av expeditiionsarbetet bragt mycket tyngande personliga offer. De för färden tillgängliga medlen voro redan från början knappa, och förlusten av expeditiionsfartyget, som krossades i isen, innebar även direkt en avsevärd ekonomisk förlust. Ännu värre var det, att expeditionen härigenom tvangs att stanna borta ett år längre än beräknat, vilket naturligtvis medförde stora utgifter. Resultatet blev, att när expeditionen och dess deltagare återkommit till Sverige förelåg en brist på omkring 70,000 kronor, varav blott en liten del senare täckts genom enskilda gåvor. Då vidare alla samlingar överlämnades som gåva till svenska staten, var också möjligheten att genom försäljning av dessa minska den uppkomna bristen borta. Denna har därför till största delen fått täckas av expeditiionsledaren, som härför använt samtliga genom utgivande av den populära resebeskrivningen samt för hållna föredrag influtna medel samt därutöver nödgats göra utbetalningar. Det måste då anses synnerligen

hårt, om han efter allt det arbete, han nedlagt på detta fält, också skulle nödgas personligen betala så stor del av den vetenskapliga publikationen.

Vid 1904 års riksdag, då anslaget till publikationen av den ifrågavarande svenska sydpolarexpeditionen beviljades, redogjorde riksdagens i denna fråga speciellt sakkunnige ledamot, professor *Gerard De Geer*, ganska ingående för betydelsen av den stora expeditionens mångsidiga och rika resultat, varför med avseende härpå kan hänvisas till hans yttrande i andra kammarens protokoll för den 7 maj nyssnämnda år. På min förfrågan har nämnde polarforskare också nu rörande sakens nuvarande läge lämnat följande svar:

”Det för några och tjugu år sedan av mig i riksdagen gjorda uttalandet om det stora värdet av de synnerligen rika resultaten från den svenska antarktiska expeditionen under Otto Nordenskjöld hava sedan dess i fullaste mån bekräftats.

Vid den för vårt land så hedrande internationella geologkongressen i Stockholm år 1910 väckte de förvånande rikhaltiga och väl bevarade samlingarna från nämnda expedition den största uppmärksamhet och beundran, och man kan utan överdrift påstå, att intet annat land lämnat något viktigare bidrag till kunskapen om den förut så okända antarktiska världsdelen än det, som kom till stånd genom våra käcka unga landsmäns dådkraft, ihärdighet och vetenskapliga duglighet under synnerligen svåra yttre förhållanden samt utan något som helst statsbidrag.

Genom deras från början nog så djärva initiativ fick vårt land tillfälle att jämte England och Tyskland deltaga i ett storslaget internationellt samarbete, vari svenskarna särskilt kunnat göra sig gällande genom tillgodogörandet av sina ingående kunskaper om det norra polarområdet.

Då sedermera de sällsynt rika resultaten trots allt lyckligt blivit inbärgade och det gällde deras vetenskapliga bearbetning och tillgodogörande, hade den enskilda offervilligheten redan till det yttersta anlåtats, varför Nordenskjöld som bekant hemställde om statsunderstöd. Jag har mig bekant, att han vid beräkningen av det erforderliga beloppet kommit ganska nära den nu faktiska slutsiffran, ehuru dåvarande ecklesiastikministern av lämplighetsskäl ansåg sig ej kunna föreslå hela beloppet.

Nordenskjöld sökte därför också vidtaga alla tänkbara inknappningar. Men dels befanns det, att vissa nödvändiga delar av arbetet ovillkorligen krävde betydligt mera utrymme än som på förhand kunnat beräknas, dels inträffade den ännu mera opåräknade kristiden med sina oerhört stegrade tryckningskostnader och lika hastigt minskade köpkraft hos de påräknade abonnenterna till det stora och dyrbara arbetet.

Dessa exceptionella förhållanden med hänsyn till såväl arbetets sällsynt vetenskapliga värde som de ovanliga svårigheterna vid dess publikation torde ställa detsamma i en klass för sig, som icke lätteligen kan komma att betraktas såsom prejudikat.

Med hänsyn såväl härtill som till den outtröttliga energi, vilken professor Nordenskjöld nedlagt på genomförandet av detta stora, för vårt land hedrande företag, och även till de mycket betydande ekonomiska uppoffringar han själv, hans familj och hans vänner redan påtagit sig för denna rent ideella uppgift, vågar jag för min del hysa den bestämda tillförsikten till Sveriges riksdag, att denna genom bifall till det behövliga anslaget skall visa sin tacksamhet mot en av sina söner, som satt sitt land och dess vetenskapliga insats i främsta rummet.

Det är utan tvivel det allmännas sak att se till, att de, som på allvar och med duglighet ägnat sitt liv åt kulturellt betydelsefull forskning och därvid offrat egna fördelar, åtminstone skola sättas i tillfälle att utan särskilt tyngande ekonomiska bekymmer fullfölja sin osjälviska livsuppgift.”

Med understrykande av detta senare vågar jag hemställa,

att riksdagen åt professor Otto Nordenskjöld ville bevilja ett anslag av kronor 13,917:79 för täckande av den merutgift, som bearbetningen och utgivningen av den svenska Sydpolarexpeditionens vetenskapliga resultat dragit med sig.

Stockholm den 21 januari 1927.

Olof Olsson.